

I. RODOSLOVLJE KAO SUDBINA. STUDIJA O RAUCHOVIMA

1. UVOD

Na početku svojega bavljenja Rauchovima¹ bojala sam se kako ću naići na obilje arhivskoga materijala koji neću lako moći savladati. Moj se zazor pokazao neopravdanim. Premda su posrijedi velikaši koji su dali čak dva bana u relativno kratkome vremenu moderne hrvatske povijesti, ispostavilo se da se većina historiografskih tekstova odnosi na političku ulogu banova Levina i Pavla Raucha. Moja prvotna bojazan tako se ubrzo pretvorila u prkos i odlučnost da pokušam baciti više svjetla na povijest ove porodice u 19. i 20. stoljeću.

Većina povjesničara u svojim osobnim istraživačkim interesima ostaje u okvirima razdobalja čvrsto ograničenih velikim prijelomnicama koje su napose obilježile 20. stoljeće. Tako se nerijetko specijaliziraju za „dugo 19. stoljeće“ koje završava 1918. godinom, za međuraće, 2. svjetski rat ili pak za period nakon 1945. godine. Dakako, u najnovije vrijeme izdvojeno je i razdoblje nakon sloma SFR Jugoslavije i osnutka samostalne Republike Hrvatske. Navedene prijelomnice koje označavaju kraj jednoga i početak novog razdoblja neupitne su, međutim često donose i pomak u interpretaciji i vrednovanju prošlosti vodeći čak i znanstvenike, privržene načelu rada *sine ira et studio*, da nehotice iz vida ispuštaju položaj starih elita u novim socijalno-političkim konstelacijama. Drugim riječima, promatramo li plemstvo možemo ustvrditi da mu je hrvatska historiografija posvećivala nedovoljno pozornosti nakon 1918., kao da ono nije preživjelo Prvi svjetski rat. Rezultat toga je činjenica da je plemstvo puno bolje obrađeno u srednjemu vijeku i ranom modernom razdoblju negoli u 19. i 20. stoljeću.

Takav odnos prema plemstvu nije hrvatska specifičnost. Može se reći da je ono na neki način podijelilo sudbinu Habsburške Monarhije. Historiografije pojedinih njezinih država nasljednica nisu se uvijek znale nositi s habsburškim nasljeđem interpretirajući ga u znatnoj mjeri s gledišta vlastite nacije ili interesa novoformirane države. Interpretaciju cjeline Habsburške Monarhije zamijenila je ona povijesti pojedinih njezinih naroda pri čemu su pozitivna dostignuća često ocijenjivana kao rezultat vlastitoga nacionalnog djelovanja, a negativna pripisivana nadnacionalnomu zajedničkom okviru. U interpretativnome smislu cjelina Monarhije pretvorena je zapravo u periferiju nacionalnih narativa. Takve tendencije nisu se pojavile samo među bivšim nevladajućim narodima Monarhije, nego su zamjetne i u Mađarskoj i Austriji. Dovoljno je samo podsjetiti na oštre mjere Republike Austrije prema dinastiji čijim je članovima bilo zabranjeno stupiti na njezino tlo ukoliko nisu priznali novu državu i odrekli se prava nasljedstva, a sva im je imovina, osim privatne (poput carske vile u Bad Ischlu) zaplijenjena. Nadalje, i u austrijskoj historiografiji pozitivna ocjena Monarhije bila je povezana upravo s naglašavanjem njezinoga austrijskog značaja. Među slavenskim narodima Monarhije, napose Južnima, situacija je bila još složenija jer je stvaranje Jugoslavije nametalo interpretaciju Monarhije kao države u kojoj su Slaveni bili izloženi ugnjetavanju vladajućih Nijemaca i Mađara i onemogućavani u prirodnome državnom povezivanju sa svojom „braćom“.

¹ Opređijelila sam se za termin Rauchovi a ne Rauchi, konzultirajući pritom više kolegica i kolega. Također napominjem da ne koristim termin „rod“ jer se bavim i potomcima po ženskoj liniji.

U takvoj negativnoj imagologiji o Monarhiji stradalo je plemstvo jer je shvaćeno kao zatočnik staroga režima što je razumljivo prisjetimo li se da su ključni akteri novih država nakon 1918. uglavnom bili građanski slojevi. Njemu je prilijepljena etiketa „narodnoga neprijatelja“ koju su nerijetko prihvaćali (ili morali prihvaćati) i pripadnici sljedećih generacija političara i povjesničara kao nasljeđe koje ne treba propitivati. Osobito je to bio slučaj u zemljama u kojima su nakon Drugoga svjetskog rata uspostavljeni komunistički režimi. Nakon pada Berlinskoga zida došlo je do stanovitoga oživljavanja Srednje Europe koje je značilo i djelomičnu revalorizaciju Monarhije (doduše, valja upozoriti da je Milan Kundera još 1984. objavio članak u kojem se založio za važnost Srednje Europe ističući kao njezinu tragediju što Zapad nije uspio spoznati specifičnost i važnost tog prostora u europskim razmjerima. Pritom je evocirao i austroslavističke zamisli F. Palackoga koji je Habsburšku Monarhiju 1848. vidio kao zajednički državni okvir manjih naroda Srednje Europe).² Izvjesna revalorizacija cjelokupnoga habsburškog nasljeđa, a ne samo pojedinih segmenata promatranih kroz nacionalnu optiku, potrebna je. Zanimljivo je kako u novije vrijeme pojedine takve tendencije potječu od američkih istraživača.³

Urušavanje Istočnoga bloka i komunističkih režima u Istočnoj i Jugoistočnoj Europi rezultiralo je i promjenom paradigme u kojoj plemstvo više nije bilo klasni neprijatelj. Promatramo li hrvatski primjer, može se reći da se klatno zaljuljalo u suprotnome smjeru. Plemstvo je preko noći postalo „in“, traženje (ili izmišljanje) plemenitih predaka te mahanje plemićkim poveljama i grbovima postalo je znakom potrage za uljepšanim identitetom. U javnome životu pojavili su se ne samo pripadnici izvornih velikaških rodova koji su nerijetko ponovo došli u Hrvatsku iz inozemstva, nego i oni koji to nisu bili.

U tom, hobsbawmovski rečeno, iznalaženju vlastite tradicije, plemstvo i njegova kultura poslužili su kao skladište ordenja, počasti, plemićkih povelja i grbova, zastava, magnatskih gala, staleških portreta, lovova, raskošnih zabava i reprezentativnih nekretnina poput dvoraca, kurija ili gradskih palača. Nakon iskustva dviju Jugoslavija odijeljenih tragičnim periodom NDH, i hrvatska javnost ali i historiografija krenule su u potragu za starim elitama pa su i plemstvo i građanstvo postali ponovo „politički podobni“. No, barem što se plemstva tiče, počele su se javljati tendencije da se svaki oblik njegove djelatnosti okarakterizira kao nacional-

² M. Kundera, Tragedija Srednje Europe, Gordogan 17-18, 1985., 289–305. (Izvornik je objavljen u: The New York Review of Books, 26. travnja 1984.). V. i cijeli tematski blok o Srednjoj Europi u: Gordogan 17-18, 1985., 212–305. i Gordogan 23-24, 1985., 3–106.

³ Gary Cohen, Nationalist Politics and the Dynamics of State and Civil Society in the Habsburg Monarchy 1867-1914, Central European History, 40, 2007., 271-278; David Godsey Jr., Aristocratic Redoubt. The Austro-Hungarian Foreign Office on the Eve of the First World War, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 1999.; Valja spomenuti i interpretacije bečke *fin de siècle* krize identiteta kao nagovještaja postmoderne. Jacques Le Rider, Das Ende der Illusion. Die Wiener Moderne und die Krisen der Identität, Beč, 1990.; Jean-Francois Lyotard, Das postmoderne Wissen, Beč, 1986.; U najnovije vrijeme analiziraju se višestruka kodiranja identiteta u Monarhiji koja zapravo pokazuju kako njezini narodi nisu bili samo „rogovi u vreći“, nego su nerijetko bili povezani nizom elemenata funkcionalnih u svakodnevnici. Moritz Csáky, Gedächtnis, Erinnerung und die Konstruktion von Identität, u: Nation und Nationalismus in Europa. Kulturelle Konstruktion von Identitäten. Festschrift für Urs Altermatt, ur. Catherine Bosshart-Pfluger et al., Stuttgart-Beč, 2002., 25-49.; Moritz Csáky-Klaus Zeyringer, ur., Ambivalenz des kulturellen Erbes. Vielfachkodierung des historischen Gedächtnisses. Paradigma: Zentraleuropa, Innsbruck-Beč-München, 2000.

no pregalaštvo. Nemali broj radova koji se bave lokalnom poviješću s pravom je isticao mar plemića kao utemeljitelja i pomagača crkava, škola, udruga, institucija itd., ali intepretirajući ga mahom kao nacionalno motiviranu djelatnost. Primjerice, plemićko patronatstvo nad crkvama i župama prikazuje se kao svjesna akcija usmjerena ka boljitku hrvatske nacije, a ne kao integrativni dio staleških prava i obaveza feudalaca usmjerenih prema poboljšanju prilika u lokalnoj sredini u kojoj i oni žive. Njihovi napori upravo trebaju potvrditi važnu ulogu plemstva u društvu te su stoga često funkcionalno, a ne nacionalno profilirani. Dakako, ova kritička primjedba ne znači da nije bilo plemića koji su svjesno djelovali u nacionalnome pogledu, nego da se svakoj njihovoj aktivnosti ne treba *a priori* pridavati hotimičan nacionalni značaj.

Rauchovi su eklatantan primjer svojevrsne *damnatio familiae*. Preciznije rečeno, za njihovu sudbinu nakon 1918. gotovo da i nije bilo interesa, a njihova povijest u doba Monarhije uglavnom se svodila na prikaz političke djelatnosti Levina i Pavla Raucha stigmatiziranih kao eksponenata stranih centara moći.⁴ Upravo je negativna recepcija njihova banovanja kao *pars pro toto* postala ključnim čimbenikom odiuma prema cijeloj porodici. Rauchovi su tako postali školski primjeri „nenarodnih“ plemića nasuprot hrvatski orijentiranim Jelačićima ili Draškovićima. Osim simplificirane stereotipizacije takav je pristup nekorektan i zbog toga što se Rauchovi predstavljaju kao nametnuto strano tijelo ne samo u političkome nego i u socijalnom te kulturnom pogledu. U tako insceniranoj percepciji nevidljive ostaju mnogobrojne spone među navodno suprotstavljenim taborima poput rodbinskih veza, zajedničke nepolitičke aktivnosti, odnosa prema dinastiji, kulture svakodnevice, kodeksa časti itd. „Nenarodni“ Rauchovi bili su familijarnim vezama povezani s Jelačićima, Oršićima i Sermagima. S druge strane, plemići istoga roda nerijetko su zastupali oprečne političko-nacionalne stavove, pa je nećak „rodoljubnoga“ Janka Draškovića, Aleksandar, bio inicijator osnivanja mađaronskog Kazina u Zagrebu.

Rauchovi su još prije 1918. godine bili izloženi negativnoj recepciji, a nakon sloma Habsburške Monarhije promjena političkih, nacionalnih i socijalnih okolnosti takvu je predodžbu zapečatila. Potisnuti su na političku marginu, ostali su bez dijela dobara, nakon 1945. bez svih imanja, a njihovi protivnici bili su na vlasti ili pri vlasti ili u svakom slučaju dovoljno utjecajni da stvaraju javno mnijenje. Nije slučajno što u izdanjima poput Grlovićevog *Albuma zaslužnih Hrvata* nema natuknice Rauch ili što Đuro Szabo nije propuštao priliku negativno pisati o toj obitelji kao surovoy i nepravičnoy okarakteriziravši Levina kao grobara stare države o kome se ni nakon tolikih godina sud ne može ublažiti⁵, a Pavla kao onoga koji je još za života upoznao svu ispraznost časti pa se „zavukao“ u Hrvatsko primorje, sagradio dom i stavio natpis „Nemo“ te se bavio umjesto „banovanjem po tudjem komandu“ gojenjem povrća.⁶ Nakon jedne cijele generacije negativna se slika učvrstila i stekla status činjeničnosti pa je imagologija postala faktologijom.

Povijest Rauchovih danas predstavlja pravi izazov za povjesničare jer zahtijeva pomno odvagivanje prosudbi i senzibilitet za sudbine pojedinih članova. Pritom nema govora o reviziji političke djelatnosti Levina i Pavla Raucha. Dosadašnja hi-

⁴ U novije se vrijeme političko-ekomonskom djelatnošću generacije Levina i njegovih sinova pozabavila Mira Kolar. V. njezine radove u Popisu izvora i literature.

⁵ Đuro Szabo, Instalacija nagodbenoga bana barona Levina Raucha godine 1869., Zagreb, 1938., p.o. iz Narodne starine, 9.

⁶ Đ. Szabo, Kroz Hrvatsko zagorje, Zagreb, 1940., 26.

storiografska ocjena i jednog i drugog banovanja počiva na solidnim temeljima pa je zbog toga ova studija tek manjim dijelom usmjerena na politiku, a većim na socijalno-kulturnu povijest same porodice. Njezin je cilj da prikaže na primjeru Rauchovih da su plemići na hrvatskome prostoru nastavili živjeti i nakon velikih promjena 1918. godine, iako u za njih bitno nepovoljnijim okolnostima. Stoga je vrijeme da ih u cijelosti inkorporiramo u vertikalnu hrvatske povijesti do suvremenosti bez obzira na njihovo etničko / nacionalno podrijetlo i političko-nacionalne stavove.

2. RODOSLOVLJE KAO SUDBINA

Rauchovi su njemačkoga – saskog – podrijetla, a nakon husitskih ratova početkom 16. stoljeća došli su u Erdelj (Sedmogradsku, Siebenbürgen) gdje su plemstvo stekli sredinom 16. stoljeća.⁷ Ferdinand I. podijelio je 28. svibnja 1557. ugarski plemićki naslov s predikatom „de Nyék“ (prema njihovom posjedu) braći Levinu, Gregoru i Blasiusu (Blažu)⁸, građanima Sibirja (Sibiu, Hermanstadt, Nagyszeben) zbog zasluga u borbi protiv pristaša Izabele Zapoljske.⁹ Najviše se istakao Levin koji je morao napustiti kuću i obitelj u Sibirju, ali je zato od vladara nagrađen pokretnom i nepokretnom imovinom svojih četiriju nevjernih sugrađana.¹⁰ Blaž je bio čelnik magistrata Sibirja, a umro je 1581. godine.

Dio obitelji naseljava se u Hrvatskoj još prije sredine 17. stoljeća. Prvi dolazi Levinov potomak¹¹ Daniel Rauch de Nyék koji se 1635. spominje u građi Hrvatskoga sabora kao glavni zakupnik tridesetnice u Nedelišću („supremus tricesimae Nedeliczensis exactor“).¹² Daniel je izvrsno odabrao lokaciju jer je Nedelišće najvažnija tridesetnica na cijelomu prostoru od Požuna do Jadrana.¹³ Nakon dobivanja indigenata 1644. – 59. vrhovni je zakupnik tridesetnice za cijelu Kraljevinu („supremus tricesimarum huius Regni et Nedeliczensis exactor“).¹⁴ Godine 1636. dobio je neke

⁷ Genealoški podaci o Rauchovima u literaturi su djelomice proturječni. Budući da se za potrebe ovog istraživanja, uglavnom usmjerenoga na 19. i 20. stoljeće, nisam mogla upuštati u opsežna istraživanja za 17. i 18. stoljeće, moguće je da se i u mom tekstu nalaze neki netočni podaci. U slučajevima kada nisam bila sigurna ili kada sam uočila nepodudarnosti, nastojala sam na njih upozoriti. Dio nejasnoća i netočnosti otklonila sam uz velikodušnu pomoć dr. sc. Christiana Steeba koji mi je ustupio kratak nacrt povijesti roda Rauch koji je mahom sastavio barun Vuk Steeb.

⁸ Podatak iz teksta u grbovnici Pavlu Rauchu iz 1763., HDA, OF Rauch, k. 1; Ivan Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slawonien, Nurnberg, 1899.* (pretsinak Zagreb, 1995.), 157-158, krivo navodi ime Gregoriusa kao Georgius.

⁹ Prema rukopisnoj zabilješci u HDA, Mape hrvatskog plemstva, Rauch.

¹⁰ Prijepis (iz 1743.) darovnice sibirjskih dobara Levinu 1557. (HDA, Fond Rauch, k.1), a isprava Maksimilijana II. iz 1563. (HDA, Zbirka rodoslovlja, k. 4, Rauch).

¹¹ Sigurno je da je Daniel Levinov potomak jer se u grbovnici Pavla Raucha iz 1763. spominje upravo Levin kao njegov predak. Prema podacima u nacrtu povijesti roda Rauch, koji je uglavnom sastavio barun Vuk Steeb, Daniel se navodi kao Levinov sin, što mi se ne čini vjerojatnim zbog velike vremenske razlike.

¹² ZHS sv. 1, Zagreb, 1958., 52; Adam Baltazar Krčelić, *Annuae ili historija*, Zagreb, 1952., 478.

¹³ Na ovoj informaciji zahvaljujem kolegici Nataši Štefanec, a na tumačenju je li „exactor“ zakupnik ili pobirač kolegi Andreju Hozjanu.

¹⁴ ZHS sv. 1, 121. U građi Sabora zadnji se put spominje 1659. godine (isto, 232). U bilješkama u zbirci Mape hrvatskoga plemstva u HDA, na listu papira zabilježeno je ime Petar Rauch